

Frans van der Put

Hij behoorde tot de eerste groep afstudeerders van de Design Academy – die toen nog Middelbare Kunstnijverheidsschool (MKS) heette maar door de oprichter en directeur René Smeets kortweg School voor Industriële Vormgeving werd genoemd. Hij zat dertig jaar in het bestuur van de academie en gaf er ook nog enkele jaren les. Als er iemand iets over de geschiedenis van de Design Academy kan vertellen, is het Frans van der Put wel.

prof. ir. Arthur O. Eger

Inleiding

In mei 2004 verscheen het laatste interview in de serie “Hoogleraren van het eerste uur” van de Faculteit Industriële Ontwerpen van de TU Delft. Van die tijd dateert ook het besluit dat nu de Design Academy aan de beurt was: “Docenten van het eerste uur”. Dat het nog zo lang heeft geduurd – ruim een jaar – ligt in niet geringe mate aan een gebrek aan medewerking van deze opleiding. Drie keer kreeg ik de mededeling dat de persoon die ik moest hebben niet aanwezig was. Teruggebeld worden leek er niet in te zitten. Toen ik haar eindelijk aan de lijn kreeg, bleek ze uiterst welwillend. Maar uit privacy overwegingen kon ze mij geen adressen of telefoonnummers geven. Ze moest eerst toestemming van de betreffende docenten hebben. Ze zou terugbellen. Meer dan een maand bleef het stil. Toen ik maar weer eens belde, bleek de dame in kwestie ziek, en “dat zou nog wel even kunnen duren.” Kon iemand anders me dan niet helpen? Een nieuwe dame deelde mij na mijn uitleg kortweg mee dat ze het “wel erg veel werk vond, maar dat ze zou kijken wat ze voor me kon doen”. Ik had geen idee dat een dergelijk gebrek aan klantgerichtheid tegenwoordig nog voorkwam en verwachtte dan ook niet dat ik ooit nog van haar zou vernemen. Gelukkig zat ik tijdens het diner dat de uitgever van Product jaarlijks organiseert voor de Redactieraad en redactie naast André Rotte (Vice President Philips Design en lid van de Redactieraad). Twee dagen later had ik het telefoonnummer en adres van Frans van der Put in mijn bezit. De afspraak was snel gemaakt.

Son

Frans van der Put (1930) woont in Son, bij Eindhoven. Het valt niet mee zijn huis te vinden. Er staat wel een rij huizen, maar die hebben allemaal even nummers. Zijn huisnummer is oneven. Het is somber, regenachtig weer, en mede daarom duurt het even voordat ik in de gaten heb dat er aan

Frans van der Put

de andere kant van de straat, verscholen achter een breed openbaar plantsoen, een aantal bungalows staat. In één daarvan woont Van der Put. Hij heeft de bungalow laten verbouwen tot een soort patio-woning met grote ramen gericht op een binnenplaats, die voor een groot deel bestraat is. “Mijn vrouw en ik houden niet zo van tuinnieren”, vertelt hij bijna verontschuldigend. Hij voegt er, met vaderlijke trots, aan toe dat het ontwerp voor de verbouwing door zijn zoon is gemaakt, die, hij klinkt opeens een stuk somberder, helaas veel te vroeg is overleden. We praten kort over zijn zoon Tom, die succesvol meehielp aan de uitbouw van een architectenbureau, maar die overleed toen hij voor 40 procent partner was en als doel had het bureau binnen vijf jaar geheel over te nemen.

Avondstudie

Van der Put blijkt zich goed op ons gesprek te hebben voorbereid. Op zijn tafel ligt een flinke stapel boeken met achtergrondinformatie over de Design Academy, waaronder een kopie van Parnas, twee maandelijks tijdschrift over de vormgeving, 1956 - nummer 4, met daarin een artikel over “de

opleiding tot industriële vormgever”. Van der Put behoorde in 1950 tot de eerste 28 studenten die met de – toen nog alleen – avondopleiding begonnen, en in 1955 tot de eerste negen afstudeerders. (In datzelfde jaar werd begonnen met een dagopleiding.) Na enig nadenken weet hij alle namen te noemen: Sjef Bergmans, Jaap van Dam, Harrie Heijnemans, Peter van Hemmen, Piet van Leeuwarden, Arno Verhoeven, Piet Wagemakers en Ruud Zijlstra. Met Jaap van Dam bouwde hij samen een kunststof autocarrosserie. “Overdag werkte ik bij Philips, ‘s avonds studeerde ik aan de academie en ‘s nachts bouwden we de carrosserie. We hadden allebei een ontwerp gemaakt. Dat van mij werd uiteindelijk gekozen om te worden uitgewerkt.” Ze vroegen aan René Smeets of het ontwerp en de uitvoering daarvan kon meetellen als een van hun afstudeerprojecten. Het antwoord van Smeets was kort en krachtig: “nee!” Maar hij stond er wel op dat de uitgevoerde polyester autocarrosserie getoond zou worden op de eerste graduatieweek in het Van Abbe-museum. Vervolgens werd het ontwerp afgebeeld in een artikel in Parnas, met als bijschrift: “Plastic autocarrosserie, ontwerp en uitvoering leerlingen avondcursus”.

Parnas

Het artikel in Parnas geeft een goed beeld van deze eerste opleiding op het gebied van “industriële vormgeving”. Er staat een citaat in van René Smeets, waarin deze zijn definitie geeft van het vak: “Industriële vormgeving is het bedenken, ontwikkelen en met de machine vervaardigen van serie- en massaproducten, die doelmatig en uit geëigende materialen goed gemaakt zijn, die aangenaam zijn om te zien en te gebruiken en, voor zover het massa-artikelen zijn, door veel mensen begeerd en gekocht worden.”

De benodigde bekwaamheden van de industrieel vormgever worden als volgt beschreven:

“I. Hij moet een goed kenner en observator van mensen zijn en een welwillende belangstelling hebben voor de meningen, opvattingen, de noden, de voor- en afkeuren van de potentiële koper; hij moet vertrouwd zijn met de middelen die een betrouwbare prognose mogelijk maken; zijn materiaal- en productieproblemen vormen de grondslag voor een nieuw creatief idee voor zijn ontwerp.

II. De industrieel ontwerper moet een bre-

de kennis hebben van de moderne techniek; wil hij al de mogelijkheden van de machine benutten en uitbuiten, dan moet hij hieromtrent een zo volledig mogelijke kennis bezitten.

Dit geldt ook voor de materialen; zijn technische kennis moet zo uitgebreid zijn, dat hij volledig kan samenwerken met de ingenieur, de werktuigkundige en de gereedschapmaker, teneinde ieder productieprobleem te kunnen oplossen.

III. Hij moet geheel vertrouwd zijn met de grondbegrippen en opvattingen die de vormgeving beheersen vanaf het begin der menselijke werkzaamheid in de geschiedenis; hij moet deze kennis scheppend kunnen gebruiken en realiseren in vlakken en ruimtelijke vormen en kleuren in tal van materialen en technieken. Het voornaamste van alles is dat hij als scheppend mens zijn gave en zijn ervaring, zijn kennis van kunst en schoonheid in dienst weet te stellen van de ware, levende mens van deze tijd; dat zijn werken worden tot klare symbolen van de werking van de menselijke geest in de materie. Op deze wijze kan opnieuw de schoonheid deelhebben aan de vorm der gebruiksvoorwerpen en zullen deze mede stijl en karakter geven aan het

Industrie-microscop, een ontwerp dat Frans van der Put tijdens zijn opleiding aan de avondacademie maakte.

leven der mensen. Het werk van de bekwaame ontwerper zal zo medewerken aan het groeien van een nieuwe beschaving in deze nog zo verwarde tijden.”

Al met al een merkwaardig mengsel van praktische bekwaamheden, hoewel soms nogal onduidelijk geformuleerd, en hoogdravende idealen.

Het onderwijs aan de opleiding is in drie vakgebieden gesplitst:

- A. Algemene industriële vormgeving
- B. Publiciteit en productpresentatie
- C. Textielontwerpen

Het eerste leerjaar is een “algemeen inleidend basisjaar” dat, naar het model van de “Vorkurs” van het Bauhaus, voor iedereen gelijk is. Het doel van dit jaar wordt als volgt omschreven:

1. Het wekken en stimuleren der creatieve en inventieve potenties.
2. Het individu bevrijden van zijn remmen van conventie en traditie om de weg te bereiden naar een vrij en onbelemmerd experimenteren, onderzoeken en ontdekken, hetgeen de leerling tevens in staat zal stellen zichzelf te ontdekken, zijn potenties en grenzen te leren kennen.
3. Het bevorderen der zelfwerkzaamheid, het onderzoeken der grafische en plastische gebieden en het oefenen der expressiemogelijkheden in een reeks van materialen.
4. Het wekken van belangstelling voor en het inleiden in alle uitingvormen van kunst, cultuur en wetenschap.
5. Het leggen van de grondslagen voor de studie in de volgende leerjaren van materialen en technieken.”

Philips Radio Grammofoon Televisie (RGT)

Na zijn studie werkte Frans van der Put korte tijd bij Rein Veersema (een naam die we ook tegen kwamen bij de Delftse opleiding, waar hij korte tijd – nog voor de eerste hoogleraar Van der Grinten – een onderwijsopdracht had). Veersema was erin geslaagd een deel van het ontwerp bureau van Philips los te maken van het “Licht Adviesbureau en het Artistieke Ontwerpbureau” waar Lo (Louis) Kalff sinds 1925 de scepter zwaaide. In die periode maakte Van der Put ontwerpen voor radio’s, TV’s en kleine huishoudelijke apparaten. In 1956 vestigde hij zich, in een samenwerking met Wim Gilles, als freelance ontwerper in Ulft. Eerst in dienst, later, was de af-

De polyester autocarrosserie. Boven: het ontwerp van Jaap van Dam; onder: het (gekozen) ontwerp van Frans van der Put.

spraak, zou het tot een partnerschap komen. Hij ontwierp onder andere kooktoestellen, verwarmingsapparaten en meubilair, maar hij voegt daaraan toe: “Alles wat ik in die periode heb ontworpen, staat op naam van Wim Gilles”.

Terug naar Philips

De samenwerking was van korte duur. Van der Put: “Ik heb er veel geleerd en plezier gehad. Maar het partnerschap kwam niet tot stand, Wim Gilles kon uiteindelijk niet delen.” In 1958 keerde hij als senior designer terug naar de afdeling Vormgeving (RGT) van Philips. In diezelfde periode – van 1959 tot 1962 – was hij parttime docent aan de AIVE; één dag per week begeleidde hij eindexamenkandidaten, waaronder Jan Lucassen, dezelfde die later met Emile Truijten het bureau Tel Design oprichtte en in 1977 of 1978 (Frans van der Put: “Dat weet ik niet meer precies, dat moet je maar aan Jan vragen.”) directeur werd van wat vanaf toen de Academie Industriële Vormgeving Eindhoven werd (AIVE).

In 1960 werd hij, direct onder directeur Veersema, industrial design manager bij het ontwerp bureau van Philips, dat inmiddels Philips Corporate Industrial Design Centre heette en zeventien medewerkers

telde. In 1964 kreeg Veersema problemen met de Raad van Bestuur van Philips. Verschillen in opvattingen over onder andere de functie van industrieel ontwerpen in de Philips organisatie, hetgeen leidde tot zijn vertrek, overigens op eigen verzoek. Daarom werd Van der Put van 1964 tot 1966 ad interim general manager. Maar er werd tevens gestart met het zoeken van een nieuwe directeur. Van der Put: “Bij Philips vond men dat dat een bekende ontwerper van internationale allure moest zijn. In die tijd waren Scandinavische ontwerpen en ontwerpers zeer populair, dus het moest een Scandinaviër worden. Het ironische is dat Finland, Denemarken en Zweden de grote design naties waren en dat Philips koos voor een Noor, terwijl Noorwegen toen een land zonder enige designreputatie was. In 1966 werd deze Noor, Knut Yran, aangesteld. Het was een kunstenaar met groot commercieel gevoel en een veelheid aan activiteiten. Zo had hij een bedrijf dat agenda's produceerde, een bedrijf dat Noorse truien maakte en ontwierp hij cruiseschepen. Maar hij was geen industrieel ontwerper, wel een creatief, veelzijdig man met grote tekensvaardigheid. Hij had behoorlijk dictatoriale opvattingen: ‘Every product design that leaves my department should be designed in such a way

that it can carry my signature’. Maar hij had ook een enorm charisma. Als hij binnen kwam, vulde hij de kamer. In onze design stafbijeenkomsten, waar alle ontwerpen in alle stadia van ontwikkeling kritisch bekeken werden, zei hij: ‘I have the right to veto’, hetgeen betekende dat hij soms een product afkeurde terwijl de matrijzen al klaar waren.” Frans van der Put voegt daaraan toe dat dergelijke producten dan “via een achterdeurtje” toch op de markt kwamen. “Ik heb veertien jaar met hem in een groot professioneel spanningsveld gewerkt. Als eerste en tweede man hebben wij elkaar (op zijn gezag) nooit getutoyeerd. De laatste tien jaar van mijn werkzame leven bij Philips heb ik daarentegen perfect samengewerkt, zowel in menselijke omgang als in professionele opvattingen en inzichten, met Yran's opvolger, de Amerikaan Bob Blaich.”

In het bestuur

In 1968 ging René Smeets als directeur van de AIVE met pensioen. Frans van der Put solliciteerde, maar uiteindelijk werd Wim Gilles gekozen. Twee jaar later, in 1970, werd hij gevraagd voor het stichtingsbestuur van de academie. Hij zou dertig jaar, tot 2000, bestuurslid blijven (onbezoldigd), waarvan twaalf jaar als secretaris. Gilles zou maar kort blijven. Hij vertrok naar Ottawa (Canada), alwaar hij de faculteit Industrial Design oprichtte aan de Ottawa University. Hij werd opgevolgd door Kees Houtman, een grafisch ontwerper die onder René Smeets al les gaf op de academie. Henk Steggink werd adjunct directeur. Rond die tijd braken studentenstakingen uit. De studenten kwamen met een zwartboek. Het bestuur vroeg de studenten om in plaats daarvan een goed onderbouwd rapport te maken met wat er mis was. Dat deden ze. Maar de reactie van de directie van de academie was een nog dikker rapport waarin alles werd weerlegd. Met dit rapport kon het bestuur geen kant op. Er waren dingen fundamenteel mis. Het bestuur deed een dringend beroep op de directie om in deze explosieve situatie een oplossing te zoeken. Maar Kees Houtman meldde zich ziek, een korte tijd later gevolgd door Henk Steggink. Van der Put: “De sfeer werd grimmiger. De academie werd bezet. Er werd een brandend kruis in de tuin gezet van de door het bestuur benoemde waarnemend directeur. Bestuursleden werden telefonisch bedreigd en er volgden andere onaangename acties van de bezetters. Op een gegeven moment

wilden enkele leden van het bestuur de ME erop afsturen om een einde te maken aan de bezetting. Maar dat wilde ik absoluut niet. Ik zei: als jullie dat doen, ga ik er dwars voor liggen. Dan moeten ze eerst over mij heenrijden!”

Van der Put onderbreekt zijn verhaal met een anekdote. In die tijd had Antoinette Troost de leiding van de avondacademie afdeling Vrije Beeldende Kunst, die ook in het gebouw van de AIVE was gevestigd. Ze klom met haar studenten over het hek, onder het motto “mijn studenten hebben hier niets mee te maken”. De bezetters accepteerden dat.

Inmiddels was het Bestuur, in de personen van Joep Schlösser (de voorzitter) en Frans van der Put (de secretaris) “op de stoel van de directie gaan zitten”. Er werd langdurig met de bezetters onderhandeld. “Ik bemiddelde vaak tussen de partijen. Het ene moment zat ik tussen de studenten op de grond in een van hun studentenkamers, met een fles jenever bij de hand, te overleggen. Het volgende moment overlegde ik aan de vergadertafel met de overige be-

stuursleden.” Uiteindelijk werd een nieuwe structuur opgezet met een medezeggenschapsraad waarin de studenten waren vertegenwoordigd. Vervolgens ging het bestuur op zoek naar een nieuwe directeur. “We zochten iemand van het type ‘rustige vader’, die de rust op de academie terug zou kunnen brengen. We vroegen Benno Premsele, maar die voelde er niets voor. Hij vond zichzelf te oud.” Het werd Jan Lucassen. Die had net zijn aandelen in Tel Design verkocht. Frans van der Put ging naar hem toe. “Eerst werd hij ad interim benoemd voor een jaar, daarna definitief. Overigens met de afspraak dat hij naast zijn directeurschap ruimte kreeg om andere activiteiten te ontplooiën, mits het herstellen en de kwalitatieve groei van de academie prioriteit nummer één zouden zijn. Er werd een College van Bestuur gevormd, waarin later ook Jan van Duppen zou worden opgenomen. Dit college kreeg steeds meer verantwoordelijkheden. Het stichtingsbestuur ging op afstand functioneren en bemoeide zich nog voornamelijk met de financiële zaken, met de benoeming van nieuwe leden van het College van Bestuur en van nieuwe leden van het stichtingsbestuur.”

Deelnemers aan een studiereis over “industrial design” naar de Verenigde Staten op bezoek bij Kodak. Van links naar rechts: K. Sanders (teamleider en directeur van het Instituut voor Industriële Vormgeving), R. Smeets (de eerste directeur van de AIVE), T.G. Clement (Kodak), K. Suyling (Industrieel Ontwerper), W. Gilles (de tweede directeur van de AIVE), team escort Robertson, R. Blijstra (journalist van het dagblad Het Vrije Volk en het maandblad Forum) en een (onbekende) Kodak employé.

Jan Lucassen

Jan Lucassen was naast een goed design manager ook een echte ondernemer. “Hij confronteerde het Bestuur van de stichting regelmatig. Zo richtte hij in 1987, naast zijn activiteiten op de academie, met Theo Groothuizen het bureau Landmark op. En, in 1988, om tweede geldstroom opdrachten te verwerven voor de academie, het European Design Centre (EDC). Daarvan werd hij zelf directeur, met een apart salaris, naast zijn inkomsten als directeur van de academie. Enkele bestuursleden hadden daar wel moeite mee, maar de anderen, waaronder ik, niet. Wij vonden dat hij de academie weer allure gaf. De verschillende afstudeerrichtingen, mens en arbeid, mens en identiteit, mens en informatie, mens en omgeving, mens en transport, mens en voeding, mens en vrije tijd en mens en wonen, kwamen onder zijn leiding tot stand. In zijn periode werden door de overheid de gebouwen toegekend aan de opleidingen. Ook daarbij kwam Lucassen met een stevige verrassing. Hij legde zijn verregaande plannen voor aan het stichtingsbestuur. Hij wilde ons prachtige oude gebouw, ontworpen door de architect Cuypers, gelegen op een schitterende locatie, verkopen aan twee projectontwikkelaars. In plaats daarvan zou de academie eenderde verwerven van een oude, onder monumentenzorg vallende Philipsfabriek, bekend onder de naam ‘De Witte Dame’. Het plan had grote voordelen. Het gebouw lag centraal in het centrum van Eindhoven. Het was mogelijk het gebouw geheel toegesneden op de academie in te richten. En er was ruimte voor verwante disciplines. De fabriek werd uiteindelijk ondergebracht in de Stichting De Witte Dame, waarvan de academie voor eenderde eigenaar werd, de twee projectontwikkelaars voor eenderde en de gemeente Eindhoven voor eenderde. In het gebouw werd de academie gevestigd, het EDC, Philips Design, de Eindhovense bibliotheek, twee kunstinstellingen en nog enkele kleine bedrijven.”

Lidewij Edelkoort

Jan Lucassen zou aanblijven tot 1998. Jan stelde als zijn opvolger en “als boegbeeld voor de academie” Lidewij Edelkoort voor, die al hoofddocent was aan één van de afdelingen. Er werd gekozen voor een College van Bestuur bestaande uit Lidewij Edelkoort (voorzitter) en Liesbeth in ‘t Hout (dagelijkse leiding). Met Lidewij werd afgesproken dat ze, in verband met haar bureau in Parijs, één week in de maand aanwezig

zou zijn. Het stichtingsbestuur was van mening, evenals in het geval van Jan Lucassen, dat de leider van de academie meer voor de academie kan betekenen als hij of zij in de praktijk werkzaam is. Vrij kort daarna kreeg Lidewij Edelkoort een conflict met het stichtingsbestuur over het verkopen van het EDC aan de TUE, waarna

“Vijf jaar lang een avond per week beeldhouwen”: een tentoonstelling van werken van “leerlingen van de avondcursus” in het Van Abbe-museum.

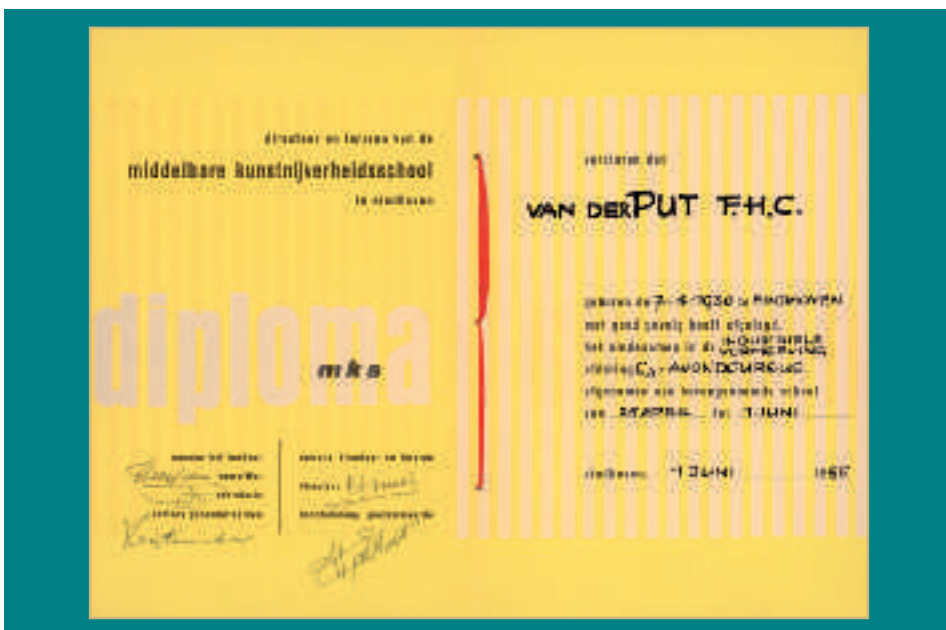
←

De polyester autocarosserie: “Overdag werkte ik bij Philips, ‘s avonds studeerde ik aan de academie en ‘s nachts werkten we aan deze carrosserie.”

←

Diploma van de “Avondcursus Industriële Vormgeving”. ↓

het stichtingsbestuur collectief aftrad. Frans van der Put: “Ik was het in het begin ook niet eens met de richting die in de academie dreigde op te gaan. Er kwam mijns inziens te veel focus op het concept, en te weinig op het maakbare en verkoopbare product.” Maar de laatste keer, in 2004, was hij echt onder de indruk van het getoonde werk. “Ik had geen uitnodiging ontvangen voor de opening van de graduationshow. Dat was me behoorlijk tegen gevallen.” Maar een vriend, tevens oud docent, had tegen hem gezegd: “Ben je gek. Je gaat gewoon met me mee. Ze weigeren je echt niet de toegang.” Uiteindelijk is hij blij dat hij is gegaan. Bij het weggaan ontmoette hij Lidewij en complimenteerde hij haar met de mooie resultaten. Zij op haar beurt bedankte hem voor, zoals zij het uitdrukte, “your heritage”, en dat deed hem toch goed

Delft

Naar aanleiding van de vraag wat hij van de Delftse opleiding vindt, verzucht hij eerst “Soms word je een goede ontwerper dankzij de opleiding, soms ondanks de opleiding.” Vervolgens antwoordt hij: “Het bezwaar van Delft is dat ze ingenieurs opleiden. Naast hun systematische aanpak wordt er zo weinig ruimte geboden om het analyserende te verlaten. Op de academie werkten we vijf jaar lang, dus gedurende de hele opleiding, een avond per week aan sculpturen. Eén avond per week beeldhouwen. Daardoor leer je ook intuïtief te werk gaan. Dat mis ik aan de Delftse opleiding.” Maar hij voegt eraan toe dat hij bij Philips een aantal uitstekende medewerkers uit Delft heeft gehad.

Praatpaal

Net als bij de Delftse hoogleraren, vraag ik hem tot slot naar zijn leukste project. Hij begint met “de polyester auto”. Maar na enig nadenken voegt hij daaraan toe: “De eerste praatpaal. Dat was in de tijd van Knut Yran. In negen maanden tijd moest hij er zijn. We werkten samen met Philips Telecommunicatie, Rijkswaterstaat, het Instituut voor Perceptie en Ergonomisch Onderzoek, de Rijkspolitie en de PTT. Het door ons ontwikkelde concept viel zodanig in de smaak bij alle betrokkenen, dat de eerste praatpalen ruimschoots op tijd geplaatst konden worden. Ik heb een bijdrage geleverd in het management, bij het selecteren van mensen en in de vormgeving. Ik heb altijd het meest genoten van projecten die je samen doet.” «